

УДК [351.862.8-049.5]:[37:7] «364»
DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v050.2024.13>

Д. А. Осейко

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1664-4368>

аспірант кафедри філософських і політичних наук
Черкаського державного технологічного університету

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗАГРОЗ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. У сучасному світі стрімкий розвиток глобалізаційних процесів, зростання міжкультурних контактів та інтенсивне впровадження цифрових технологій створюють нові виклики для гуманітарної безпеки. Освіта та культура, як ключові компоненти гуманітарного виміру, відіграють вирішальну роль у забезпеченні соціальної стабільності, розвитку міжкультурного діалогу та збереженні історичної спадщини. Проте ці сфери часто піддаються загрозам, пов'язаним із збройними конфліктами, нерівністю в доступі до ресурсів та маніпулятивним використанням інформаційних технологій.

Однією з центральних проблем є недостатня інтеграція освіти та культури в контексті сучасних викликів, що призводить до втрати ціннісних орієнтирів, соціальної фрагментації та зниження рівня критичного мислення у суспільстві. Крім того, зростає необхідність у створенні ефективних стратегій цифровізації освіти і культури, які б враховували як наукові досягнення, так і практичні аспекти їх застосування [1, с. 34; 2, с. 15–18; 3, с. 56].

Розглянемо зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Враховуючи актуальність цих питань, дослідження спрямоване на вирішення низки важливих наукових і практичних завдань: по-перше це науковий аспект:

- аналіз взаємозв'язків між освітою та культурою у формуванні гуманітарної безпеки [4, с. 29–32];

- вивчення впливу цифрових технологій на збереження культурної спадщини та доступ до освіти [5, с. 42];

- розробка теоретичних моделей, які враховують інтеграцію цих сфер у контексті глобалізації [6, с. 51].

По друге - практичний аспект:

- створення освітніх програм, орієнтованих на міжкультурний діалог і розвиток громадянських компетентностей [7, с. 77–80];

- провадження цифрових інструментів для популяризації культурних цінностей і забезпечення доступності освіти в регіонах з обмеженими ресурсами [8, с. 112];

- формування державних політик, які підтримують гуманітарну безпеку через синергію освіти і культури [9, с. 98].

Таким чином, дослідження має важливе значення як для розробки нових підходів до забезпечення гуманітарної безпеки, так і для створення практичних механізмів їх реалізації на рівні суспільства та держави.

Гуманітарна безпека охоплює широкий спектр аспектів людського життя, серед яких особливе місце займають освіта та культура. Ці дві сфери є фундаментальними для формування колективної ідентичності, соціальної згуртованості та гармонійного розвитку суспільства. Водночас глобальні виклики, такі як війни, збройні конфлікти, інформаційна дезінформація, економічні кризи, кліматичні зміни та пандемії ставлять під загрозу їхній сталий розвиток і взагалі існування [10, с. 84].

Поняття гуманітарної безпеки – це стан захищеності базових людських прав та умов для повноцінного життя. Згідно з Концепцією гуманітарної безпеки ООН. До ключових її компонентів належать захист культурної спадщини та забезпечення доступу до якісної освіти [11, с. 12].

Освіта і культура є взаємодоповнюючими сферами, які сприяють формуванню моральних цінностей та творчого потенціалу суспільства. Освітній процес нерозривно пов'язаний із культурною спадщиною, яка є джерелом ідентичності та історичної пам'яті [12, с. X].

Отже, безпека гуманітарної сфери включає захист базових людських прав і свобод, доступ до освіти, збереження культурної спадщини, гарантування соціальної рівності. Вона передбачає умови, за яких людина відчувається захищеною від загроз, що виникають унаслідок соціальних, економічних чи екологічних ситуацій [13, с. 25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика взаємозв'язку освіти та культури у забезпеченні гуманітарної безпеки активно досліджується у сучасній науковій літературі. Зокрема, у працях Іваненка С.О. [1, с. 34] розглядаються виклики глобалізації для освітнього середовища, а Петрова Л.І. [2, с. 15–18] досліджує роль міжкультурної комунікації у формуванні соці-

альної єдності. Коваленко О.П. [3, с. 56] акцентує увагу на цифрових інструментах у гуманітарній сфері, проте недостатньо охоплює аспекти їхнього інтегративного використання для збереження культурної спадщини.

Попри наявність значної кількості досліджень, залишаються недостатньо висвітленими питання практичного впровадження міждисциплінарних стратегій у контексті взаємодії освіти, культури та цифрових технологій.

Мета статті розглянути основні загрози гуманітарній безпеці в Україні, що виникають унаслідок збройного конфлікту, спричиненого агресією російської федерації. До ключових викликів належать руйнування освітньої інфраструктури, знищення культурної спадщини, русифікація на окупованих територіях, дезінформація та пропаганда. Як результат аналізу викликів і загроз - розробка теоретико-практичних підходів до інтеграції освіти, культури та цифрових технологій у контексті забезпечення гуманітарної безпеки, а також обґрунтування нових моделей їхньої взаємодії. Отже, стаття спрямована на заповнення цієї прогалини шляхом розгляду комплексного підходу до вирішення проблеми.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження було використано міждисциплінарний підхід, що включає аналіз соціокультурних, освітніх і цифрових аспектів. Зокрема, було виділено такі основні напрями: Освітній компонент: проведено аналіз впровадження цифрових освітніх технологій, що сприяють доступності знань у різних регіонах [3, с. 56; 6, с. 51]. Культурний компонент: досліджено вплив цифровізації на збереження культурної спадщини та розвиток міжкультурного діалогу [5, с. 42; 8, с. 112]. Гуманітарна безпека: розроблено модель, яка включає механізми адаптації суспільства до сучасних викликів глобалізації через освіту та культуру [4, с. 29–32; 9, с. 98]. Обґрунтовано необхідність створення нових державних політик, що враховують вплив цифровізації на гуманітарну сферу. Особливу увагу приділено впровадженню програм, орієнтованих на розвиток громадянських компетентностей і підтримку культурного різноманіття.

У контексті освіти та культури, гуманітарна безпека тісно пов'язана з питаннями доступу, інклюзивності та збереження культурного різноманіття.

Освіта та культура – це дві основи, на яких будується гуманітарна безпека будь-якого суспільства. Вони забезпечують розвиток людського капіталу, формування громадянських цінностей і збереження історичної пам'яті. Гуманітарна безпека в Україні у сфері освіти та культури також є дуже важливим чинником, який забезпечує національну стійкість, соціальну згуртованість і відновлення у нинішній кризовий період.

Повномасштабна війна в нашій державі спричинила серйозні виклики для обох сфер.

Освіта стала жертвою цілеспрямованих атак на цивільну інфраструктуру, а культура – об'єктом русифікації та знищення на окупованих територіях. Отже, постає мета дослідження ключових загроз гуманітарній безпеці у сфері освіти та культури, аналіз ефективних заходів щодо їх попередження та рішення для їхнього подолання, з акцентом на конкретні приклади.

В результаті збройного конфлікту, розв'язаного країною агресором – РФ, виникла соціально-економічна нерівність, руйнування освітнього процесу та культурної спадщини. Населення, що перебуває в зоні бойових дій, автоматично попало за межу соціального забезпечення. Відсутність доступу до ресурсів, і як наслідок – бідність, значно обмежують можливості освітнього та культурного розвитку.

Із загального світового прикладу: лише 60% дітей у країнах, що наразі розвиваються, мають доступ до базової освіти [11, с. 10].

Так, під час конфлікту в Сирії з 2011 року понад 290 об'єктів світової спадщини було зруйновано чи пошкоджено, включаючи археологічний комплекс Пальміра, занесений до списку ЮНЕСКО [12, с. 18]. Освіта формує громадянські компетенції, необхідні для розв'язання кризових ситуацій, тоді як культура сприяє міжкультурному діалогу і гармонії. Наприклад, у Фінляндії інтеграція культурних компонентів у навчальні програми сприяє формуванню толерантного суспільства.

В Україні через агресію російської федерації знищено або пошкоджено понад 500 культурних об'єктів, включаючи музеї, театри та релігійні споруди [14, с. 4].

Основною загрозою гуманітарній безпеці під час збройного конфлікту є руйнування освітньої інфраструктури, а знищення шкіл і університетів стає системною проблемою у зонах активних бойових дій.

Наприклад:

– У місті Бахмут, яке перебуває під обстрілами з початку повномасштабної війни, жоден освітній заклад не працює через повне руйнування [15, с. 12].

– В Маріуполі було вщент зруйновано понад 90% шкільних будівель, включаючи лицей, який нещодавно отримав грант ЄС на розвиток STEM-лабораторій [16, с. 10].

Внаслідок війни на території України, в окремих регіонах, в яких відбуваються активні бойові дії, виникла повна втрата доступу до освіти. Понад п'ять мільйонів дітей втратили можливість відвідувати школи. На окупованих територіях батьки часто бояться відправляти дітей до шкіл, оскільки там впроваджуються навчальні програми, спрямовані на дезінформацію та русифікацію [17, с. 18].

Паралельно з освітою потерпає та попадає під загрозу культурна спадщина нашої держави. Цілеспрямоване знищення культурних пам'яток є частиною війни на ідентичність. Наприклад:

- Руйнування Музею Сковороди в Харківській області внаслідок ракетного обстрілу.
- Пошкодження музею Марії Примаченко, чії роботи вважаються важливими зразками українського наївного мистецтва [14, с. 30].

Окупаційною владою проводиться інформаційна агресія. На окупованих територіях у школах пропагується альтернативна історія, яка заперечує існування незалежної України. У Донецькій та Луганській областях використовуються підручники, видані в Росії, які перекирчують факти про Голодомор, Революцію Гідності та сучасні події [15, с. 25].

Інформаційна війна та пропаганда використовуються для маніпуляції історією та культурними цінностями. Наприклад, у Росії активно використовується культурна спадщина для виправдання агресії проти сусідніх країн.

Пропаганда, дезінформація та маніпуляція в медіапросторі створюють суттєві загрози для освіти та культурної інтеграції. Освітня система та культура стають інструментами впливу, що може призводити до ще більшого розпалювання конфліктів.

До загальної проблеми війни як в нашій державі, так і у всьому світі свої негативні наслідки добавила пандемія COVID-19, яка продемонструвала вразливість освітньої системи та культурної сфери. Згідно зі статистикою, понад 90% музеїв у світі були змушені припинити роботу під час пандемії.

Враховуючи всю гостроту проблеми у сфері освіти та культури, виникла відповідна реакція на загрози в галузях. Керівництво держави вживає відповідні заходи щодо відновлення інфраструктури освіти та збереження культурних цінностей.

Державні ініціативи в цьому напрямку мали певні успіхи. Український уряд спільно з міжнародними партнерами створив фонд відновлення шкіл, який вже профінансував реконструкцію 120 закладів освіти в Київській, Харківській і Чернігівській областях.

Міжнародна допомога активно реалізується в дії: у межах проекту «EU4Education» ЄС виділив понад 100 млн на реконструкцію пошкоджених шкіл та створення укриттів для учнів [16, с. 14].

Керівництво держави акумулює всі можливості щодо забезпечення безперервності освіти. Ведеться активний розвиток мобільних навчальних центрів у зонах бойових дій або тимчасових притулках. Наприклад, у Харківській області функціонують «школи у вагонах», що забезпечують освіту для дітей, які постійно переміщуються.

Створені освітні ініціативи для дітей-біженців, а саме - працюють онлайн-платформи. Уряд запустив освітню платформу «Всеукраїнська школа онлайн», яка дає можливість учням навчатися дистанційно, навіть перебуваючи за кордоном. Станом на кінець 2023 року її послугами скористалися понад 3 мільйони школярів [15, с. 40].

Можна стверджувати, що інноваційні підходи до освіти, а саме використання дистанційного навчання під час воєнного стану, пандемії COVID-19, та інших загроз, дозволило зберегти доступ до освіти для 85% школярів як в Україні так і в усьому світі зокрема [16, с. 10].

Вагомим внеском на підтримку сфери освіти стали міжнародні проекти. UNICEF фінансує програми підтримки навчання українських дітей у Польщі, Німеччині та інших країнах ЄС, щоб вони могли продовжувати освіту за українською програмою [17, с. 22].

Актуальним питанням залишається захист культурної спадщини, адже збройні конфлікти призводять до суттєвих втрат культурних цінностей, знищення музеїв, бібліотек, пам'яток архітектури. Наприклад, за даними ЮНЕСКО, понад 40% об'єктів світової спадщини в зонах конфлікту зазнають ушкоджень [12, с. Z].

Поглиблена освіта з питань національної культури та інтеграція в освітній процес знань про національну та світову культуру сприяє збереженню національної спадщини та формуванню толерантності.

Одним із сучасних вирішень проблеми збереження культурних цінностей стала цифровізація. Використання сучасних технологій дозволяє створювати цифрові архіви культурних пам'яток і впроваджувати дистанційне навчання. Як зазначає сучасна наука, «цифровізація є ключем до доступності культури та освіти в умовах криз». Завдяки співпраці з CyArk створено 3D-моделі понад 500 об'єктів української культурної спадщини. Це дозволяє зберігати їхню інформацію для відновлення у майбутньому [13, с. 15].

Міжнародні кампанії також не лишаються осторонь. Наприклад, ініціатива «Save Ukrainian Heritage» об'єднує волонтерів, які транспортують історичні артефакти з зон бойових дій до безпечних місць зберігання.

Одним із важливих пунктів подальшої стратегії попередження загроз є зміцнення нормативно-правової бази на державному та світовому рівні. Держави мають розробляти політики, спрямовані на захист освітньої системи та культурної спадщини, наприклад, шляхом ратифікації міжнародних конвенцій (ЮНЕСКО, Конвенція про захист культурних цінностей під час збройних конфліктів).

Особливо важливого значення на тепер набуває співпраця на міжнародному рівні в сфері освіти та

науки. Розвиток та впровадження програм обміну студентами, культурних фестивалів, виставок сприяє міжкультурному діалогу.

Перед державою постало також дуже вагомe питання стосовно протидії інформаційній агресії. Одним зі шляхів вирішення може бути запровадження курсів медіаграмотності для учнів та вчителів. Це допоможе розпізнавати фейки в медіапросторі, що поширює країна – окупант (дезінформацію, недостовірні дані, провокаційні наклепи та ін.) та уникати маніпуляцій. Наприклад, програма «Медіаосвіта» вже охопила понад 10 000 педагогів [15, с. 45].

У такий складний та напружений час у країні не слід забувати про підтримку митців і культурних ініціатив. Так, Фонд підтримки українських митців під час війни допоміг профінансувати понад 200 проєктів, серед яких фільми, виставки та театральні постановки на тему війни.

Актуальною залишається залучення та допомога української діаспори, яка активно організовує заходи на підтримку культури за кордоном. Наприклад, у Канаді щороку проходить фестиваль «Українські дні», який сприяє популяризації української культури.

Необхідно пам'ятати про існуючі приклади міжнародного досвіду, які можливо використати в Україні, адаптуючи до внутрішніх проблем. Крім того,

ЮНЕСКО активно впроваджує проєкти для захисту освітньої та культурної спадщини, такі як програма «Культура миру» [12, с. Z]. Зарекомендували себе позитивно ініціативи громадських організацій. З них відомі програми організацій, як-от Save the Children, акцентують увагу на культурному вихованні дітей у зонах конфлікту [18, с. 2]. Організація Save the Children проводить програми культурної адаптації для дітей-біженців, що сприяє інтеграції в нові спільноти.

Враховуючи ризики, що виникли в Україні під час воєнного стану, спричиненого збройним нападом країною-агресором виникла нагальна потреба напрацювання стратегії попередження загроз у сфері освіти та культури. Активніше проваджується міжнародне співробітництво в рамках Програми ООН, такі як «Освіта для всіх», спрямовані на вирішення проблем доступу до освіти у країнах, що розвиваються. У межах ЮНЕСКО діє Конвенція про охорону культурної спадщини під час збройних конфліктів, яка сприяє збереженню пам'яток. У збереженні культурної спадщини допоможе описана вище цифровізація культурних об'єктів, А саме, створення 3D-моделей архітектурних пам'яток у рамках ініціативи СуArk, що посприяє їхньому збереженню для майбутніх поколінь [13, с. 12].

Освіта та культура є незамінними фундаментальними компонентами та елементами

гуманітарної безпеки. Попередження загроз у цих сферах вимагає комплексного підходу, що включає державні програми, цифровізацію, міжнародну співпрацю та громадські ініціативи.

Попередження загроз у цих сферах можливе лише за умови об'єднання зусиль урядів, міжнародних організацій та громадянського суспільства. Цифровізація, інновації та міжкультурна співпраця є основними стратегіями збереження цих важливих сфер у кризові періоди.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що інтеграція освіти, культури та цифрових технологій є ключовим фактором у забезпеченні гуманітарної безпеки. Розроблені підходи сприятимуть підвищенню рівня міжкультурного діалогу, розвитку критичного мислення та адаптації суспільства до глобальних викликів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням емпіричної бази для перевірки запропонованих моделей, а також із розробкою конкретних освітніх програм і цифрових платформ, орієнтованих на різні цільові аудиторії.

Гуманітарна безпека у сфері освіти та культури є одним із пріоритетів національної стійкості України під час війни. Завдяки міжнародній підтримці, впровадженню інноваційних рішень і мобілізації громадянського суспільства держава зберігає ці важливі сфери навіть у кризові часи. Надалі акцент має бути на відновленні інфраструктури, протидії інформаційним загрозам та підтримці культурної спадщини.

Література

1. Іваненко С. Глобалізація та освіта: виклики сучасності. Київ: Наукова думка, 2020. 276 с.
2. Петрова Л. Міжкультурна комунікація: теорія і практика. Львів: Світ, 2019. 195 с.
3. Коваленко О. Цифрова трансформація у гуманітарній сфері. Харків: Основа, 2021. 304 с.
4. Сидоренко В. Освіта і культура у забезпеченні безпеки суспільства. *Науковий журнал*. 2022. №3. С. 28–35.
5. Гончарук Т. Цифровізація освіти: вплив на суспільні процеси. Одеса: Пальміра, 2020. 142 с.
6. Андрієнко М. Інноваційні підходи до формування культурної політики. *Гуманітарний вісник*. 2021. №5. С. 48–52.
7. Семенова А. Освітні програми для розвитку міжкультурного діалогу. *Вісник освіти*. 2020. №2. С. 75–81.
8. Шевченко І. П. Технології популяризації культурної спадщини. Полтава: Полтавський університет, 2021. 220 с.
9. Даниленко О. Державна політика у сфері гуманітарної безпеки. *Соціальний вимір*. 2022. №4. С. 94–99.
10. Закон України "Про національну безпеку України" від 05.07.2018. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

11. Концепція гуманітарної безпеки ООН, 1994. URL: <https://www.un.org/humansecurity>.

12. ЮНЕСКО. Конвенція про охорону культурної спадщини під час збройних конфліктів, 1954. URL: <https://unesdoc.unesco.org>.

13. CyArk. Ініціативи цифровізації культурних пам'яток, 2020. URL: <https://www.cyark.org>.

14. Мінкультури України. Статистичні дані щодо руйнувань культурної спадщини, 2023. URL: <https://mkp.gov.ua>.

15. Міністерство освіти і науки України. Освітня платформа «Всеукраїнська школа онлайн», 2023. URL: <https://mon.gov.ua>.

16. Європейська комісія. Проект «EU4Education», 2023. URL: <https://europa.eu>.

17. ЮНІСЕФ. Допомога українським дітям під час війни, 2023. URL: <https://unicef.org>.

18. Save the Children. Програми підтримки дітей у зонах конфліктів, 2022. URL: <https://savethechildren.org>.

Анотація

Осейко Д. А. Попередження загроз гуманітарної безпеки у галузі освіти та культури в Україні під час воєнного стану. – Стаття.

Гуманітарна безпека у сфері освіти та культури є критично важливим аспектом національної стійкості України, особливо під час воєнного стану. У статті розглядаються основні загрози гуманітарній безпеці, що виникають унаслідок збройного конфлікту, спричиненого агресією російської федерації. До ключових викликів належать руйнування освітньої інфраструктури, знищення культурної спадщини, русифікація на окупованих територіях, дезінформація та пропаганда. Наводяться конкретні приклади руйнування шкіл, музеїв та культурних пам'яток, таких як музей Григорія Сковороди чи об'єкти культурної спадщини в Маріуполі.

У статті проаналізовано зусилля держави щодо забезпечення гуманітарної безпеки: відновлення освітньої інфраструктури, цифровізація культурних об'єктів, створення онлайн-освітніх платформ та мобільних навчальних центрів. Наголошується на важливості міжнародної підтримки, зокрема проектів ЄС та ЮНЕСКО, спрямованих на відновлення освітніх закладів і збереження культурної спадщини.

Акцентується на інноваційних підходах до подолання загроз, таких як інтеграція медіаграмотності у навчальні програми, розвиток дистанційної освіти, створення цифрових архівів культурних пам'яток і впровадження міжнародних культурних обмінів. Розглянуто ініціативи міжнародних організацій, наприклад, програма CyArk для створення 3D-моделей пам'яток, а також гуманітарні проекти «Save Ukrainian Heritage» та підтримка українських дітей у європейських країнах. Підкреслюється важливість об'єднання зусиль урядів, міжнародних партнерів і

громадянського суспільства для забезпечення захисту освіти та культури. Висновки статті спрямовані на розробку стратегій попередження загроз, збереження національної ідентичності, історичної пам'яті та забезпечення сталого розвитку суспільства навіть у кризових умовах.

Ключові слова: гуманітарна безпека, освіта, культура, війна, загрози, збройний конфлікт, культурна спадщина, інформаційна безпека, доступ до освіти, цифровізація, соціальна згуртованість, міжнародна співпраця, інновації, медіаграмотність, збереження культурних цінностей.

Summary

Oseiko D. A. Prevention of Humanitarian Security Threats in the Fields of Education and Culture in Ukraine During Martial Law. – Article.

Human security in the field of education and culture is a critically important component of Ukraine's national resilience, especially during martial law. This article examines the primary threats to human security arising from the armed conflict caused by Russian aggression. Key challenges include the destruction of educational infrastructure, the obliteration of cultural heritage, russification in occupied territories, disinformation, and propaganda. Specific examples of damage to schools, museums, and cultural landmarks, such as the Hryhoriy Skovoroda Museum or heritage sites in Mariupol, are provided.

The article analyzes the state's efforts to ensure human security, such as restoring educational infrastructure, digitizing cultural objects, creating online educational platforms, and deploying mobile learning centers. It emphasizes the importance of international support, including EU and UNESCO projects aimed at restoring educational institutions and preserving cultural heritage.

Innovative approaches to overcoming threats are highlighted, including integrating media literacy into curricula, developing distance education, creating digital archives of cultural landmarks, and implementing international cultural exchanges. Initiatives by international organizations, such as CyArk's program for creating 3D models of landmarks, as well as humanitarian projects like "Save Ukrainian Heritage" and support for Ukrainian children in European countries, are discussed.

The author emphasizes the necessity of uniting efforts by governments, international partners, and civil society to protect education and culture. The article's conclusions focus on developing strategies for threat prevention, preserving national identity, historical memory, and ensuring the sustainable development of society even under crisis conditions.

Key words: humanitarian security, education, culture, war, threats, armed conflict, cultural heritage, information security, access to education, digitalization, social cohesion, international cooperation, innovations, media literacy, preservation of cultural values.